

Anna Bochnakowa

Uniwersytet Jagielloński
anna.bochnak@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0003-2707-3261

Marcin Jakubczyk

Uniwersytet Jagielloński
marcin.jakubczyk@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-5112-0315

TERMINOLOGIA GRAMATYCZNA W *NOUVEAU DICTIONNAIRE FRANÇOIS, ALLEMAND ET POLONOIS...* M.A. TROTZA (1744, 1747)¹

1. WPROWADZENIE

Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois... [‘Nowy dykjonarz francuski, niemiecki i polski...’; tłum. z franc. – autorzy] wydany w dwóch tomach w latach 1744 (t. I) i 1747 (t. II) otwiera serię słowników autorstwa Michała Abrahama Trotza² i stanowi jedno z większych osiągnięć polskiej leksykografii (zob. Trotz 1744, 1747), poprzedzające publikację *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego z lat 1807–1814 (zob. SL). W przedmowie do I tomu pisze Trotz, iż „polskiemu światu” chce dać „słuszny dykjonarz francuski, bez którego prawie żaden nie jest Europy naród”, i to właśnie wyjściowy język francuski jest objaśniany po niemiecku i po polsku. Trotz podaje też źródła, którymi się inspirował: wspomina Pierre’a Daneta, autora słowników francusko-łacińskich wydawanych od końca wieku XVII i wznawianych w wieku XVIII, lecz uznał jego dzieło za niewystarczające. Wybrał słowniki Akademii Francuskiej z 1694 r. oraz Pierre’a Richeleta z 1680 r., „dopełniając słów niedostawiających z inszych dobrych dykjonarzów”. Celowe więc będzie sięganie do wskazanych słowników francuskich, a także np. do *Dictionnaire universel, con-*

¹ Autorzy deklarują zgodnie ze stanem faktycznym następujący udział procentowy w przygotowaniu niniejszego artykułu: 40% (Anna Bochnakowa) oraz 60% (Marcin Jakubczyk).

² Wariantywna postać tego nazwiska to *Troc* (zob. Iwanowska 1989–1990, 1994).

tenant généralement tous les mots françois [‘Dykcjonarz uniwersalny zawierający ogólnie wszystkie wyrazy francuskie’] Antoine’a Furetière’a z 1690 roku, by dotrzeć do ewentualnych źródeł Trozowych artykułów hasłowych zawierających terminy gramatyczne. Należy zaznaczyć, że wspomniane siedemnastowieczne dykcjonarze należą do pierwszych we Francji słowników jednojęzycznych (zob. Richelet 1680; Furetière 1690; DAF 1694).

Słowniki Trotza oraz różne inne aspekty jego działalności były już omawiane w literaturze przedmiotu, przede wszystkim pisała o nich Aleksandra Iwanowska, zwłaszcza w swojej niepublikowanej pracy doktorskiej pt. *Michał Abraham Troc: edytor – leksykograf – tłumacz* (zob. Iwanowska 1994). W dostępnych pracach naukowych nie znaleźliśmy jednak rozważań na temat terminów gramatycznych zarejestrowanych w pierwszych dwóch tomach dykcjonarza Trotza. Wyjątkiem jest praca Andrzeja Koronczewskiego, który zestawiał ponad 60 polskich terminów (zob. Koronczewski 1961: 23–24), a także opatrzył je krótkim komentarzem. Zauważył on, że lipski leksykograf podaje czasem po kilka polskich odpowiedników terminu francuskiego, „z których jeden nierzadko jest całym opisem funkcji względnie właściwości danego pojęcia” (Koronczewski 1961: 23).

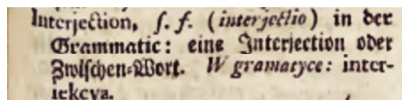
Celem naszych badań jest ustalenie zasobu i zakresu terminów gramatycznych zarejestrowanych w dziele Trotza, ich szczegółowa analiza, a także wskazanie wniosków z niej wynikających. Innym z celów jest uaktualnienie wiedzy na temat terminologii stosowanej przez lipskiego leksykografa, co jednocześnie może uzupełnić wiedzę o samym słowniku tego autora.

Przeprowadzona przez nas ekscerpca materiału z obydwu tomów objęła około 340 artykułów hasłowych zawierających wyjściowe terminy francuskie wraz z odpowiadającymi im nazwami polskimi oraz łacińskimi (pominęliśmy natomiast ekwiwalenty niemieckie). Ekscerpując materiał, kierowaliśmy się przede wszystkim stosowanym przez Trotza kwalifikatorem w *gramatyce*. To pozwoliło nam uznać za terminy gramatyczne również te wyrazy, które dziś nie należą do gramatyki, ale należały do niej wedle Trotza czy też ówczesnej wiedzy o języku. Dodatkowo ułożyliśmy roboczą listę haseł, które wydawały nam się istotne, warte analizy z dzisiejszego punktu widzenia. Uwzględniliśmy zatem nie tylko te terminy, które współcześnie określane są jako gramatyczne (np. fleksyjne), lecz także nazwy wiążące się z szerszą rozumianą nauką o języku (np. terminy ortograficzne i interpunkcyjne). Należy dodać, że porównaliśmy jedynie wybrane terminy zarejestrowane w dwóch pierwszych tomach z tymi, które zostały zawarte w trzecim tomie dzieła Trotza, czyli w *Nowym dykcjonarzu, to jest Mowniku polsko-niemiecko-francuskim* z 1764 r. (zob. Troc 1764). Zasadniczo przedmiotem naszej analizy były pierwsze dwa tomy.

Cytując fragmenty haseł z *Nouveau dictionnaire...*, zachowujemy pisownię stosowaną przez Trotza. Nieliczne zmiany, które wprowadzamy, są następujące:

- a) w materiale polskim:
- *y, i* oznaczające współcześnie ortograficzne *i, j* zapisujemy wedle ortografii teraźniejszej, np. *dyalekt, ięzyk kraiowy* → *dialekt, język krajowy*;
 - wyrazy zakończone na *-ya* zapisujemy jako *-yja*, np. *prepozycya* → *prepozycyja*;
 - *ći, śi, dźi* itd. zapisujemy zgodnie ze stanem współczesnym, np. *dzięścięcioro* → *dziesięcioro*;
- b) w materiale francuskim:
- akcenty nad literą *e* (np. *è, é*) zapisujemy zgodnie ze stanem współczesnym.
- Na podstawie zanalizowanych artykułów hasłowych można wskazać następujące sposoby opisu przez Trotza terminów gramatycznych:

Przykładowe hasło z *Nouveau dictionnaire...* Trotza (t. II, s. 3197)

Źródło: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/7814/edition/7136/content>.

- terminy często poprzedzone są jednym z kwalifikatorów zapisanych kursywą, spośród których najczęściej stosowanym jest kwalifikator *w gramatyce* (niekiedy w formie uszczegółowionej, jak np. *w francuskiej gramatyce*)³:

Prétérit – *W gramatyce*: czas przeszły⁴

- kwalifikator ten w niektórych wypadkach wskazywany jest jako jeden z wyrazów stanowiących polskie ekwiwalenty jednostki hasłowej (wówczas nie jest notowany kursywą):

Imparfait – *Praeteritum Imperfectum* w gramatyce

- niekiedy brakuje kwalifikatorów:

Signification (*significatio*) – *W gramatyce*: sens, sygnifikacja, rozumienie słowa

ale:

Sens – sens, sygnifikacja, rozumienie jako słowa⁵

³ Inne, rzadziej stosowane przez Trotza kwalifikatory, które uwzględniliśmy, to m.in.: *pisząc, na drukarni*.

⁴ Zrezygnowaliśmy z podawania numerów poszczególnych tomów, a także numerów stron odnoszących się do cytowanych haseł, ponieważ *Nouveau dictionnaire...* ma układ alfabetyczny, co pozwala na szybkie odszukanie wyjściowych terminów francuskich.

⁵ Podane ekwiwalenty polskie zostały przez Trotza ujęte jako 4. znaczenie francuskiego wyrazu hasłowego *sens*. W wypadku jednostek polisemicznych nie odnotowujemy dalej, pod którym numerem zawarte są w *Nouveau dictionnaire...* znaczenia terminów gramatycznych.

- ponadto istotny jest fakt, że Trotz hasłuje niektóre terminy w formie podhaseł, np. pod hasłem *propre* ‘własny’:

Nom propre – Nazwisko własne; imię

- leksykograf odnotowuje też wieloznaczne terminy gramatyczne:

Lettre

a) Litera, czcionka jako a, b [...]

b) sens literalny⁶; wykład słowny.

Nie omawiając szczegółowiej mikrostruktury *Nouveau dictionnaire...* (zob. ilustrację powyżej), zaznaczmy jeszcze, że wyrazy hasłowe opisujące terminy gramatyczne bardzo często opatrzone są nazwą łacińską, którą Trotz albo podaje w nawiasach obok wyjściowej jednostki francuskiej, albo wśród ekwiwalentów polskich, np.

Indéclinable (*indeclinabilis*) – W gramatyce: niedeklinujący się; końcowych odmian nie-mający⁷

Impératif – *Imperativus* w Gramatyce.

Ostatnie z podanych haseł jest jednym z dość licznych przykładów wskazujących na fakt, że w miejscu polskich ekwiwalentów często odnotowywane są przez Trotza wyłącznie terminy łacińskie. Z kolei w wielu wypadkach leksykograf podaje w polskiej części haseł zarówno nazwę łacińską, jak i polską, np.

Indicatif – Skażyciel albo *Indicativus* w gramatyce⁸.

Warto w tym kontekście podkreślić, że łacińska terminologia gramatyczna – podobnie jak w innych ówczesnych źródłach – została tu odniesiona zarówno do języka francuskiego, jak i polskiego, czego oczywistą konsekwencją jest to, że wskazane języki nowożytnie są opisywane podobnie jak łacina, np. francuszczyźnie zostanie przez Trotza przypisana kategoria przypadku.

⁶ *Sens literalny* jest nowym terminem, wprowadzonym przez Trotza, później używa go Linde. Podstawę porównania stanowi baza *Słownika historycznego terminów gramatycznych* (zob. SHTG) [M.J.].

⁷ Warto tu zwrócić uwagę na dwa nowe terminy, wcześniej w polskich gramatykach nienotowane: *niedeklinujący się*, *odmiana* ‘deklinacja i koniugacja’. W odniesieniu do *odmiany* por. też w *Nouveau dictionnaire...* hasło: „Inflexion (*inflexio*) – W gramatyce: słow końcowa odmiana w koniugacjach i deklinacjach”.

⁸ *Skażyciel* to neologizm Trotza.

2. TERMINOLOGIA Z ZAKRESU NAUKI O JĘZYKU (GRAMATYKI) W *NOUVEAU DICTIONNAIRE...*

Przejdziemy teraz do omówienia zasobu terminów gramatycznych oraz innych nazw z zakresu szeroko rozumianej nauki o języku zarejestrowanych przez Trotza. Leksykograf odnotowuje terminy ogólnie odnoszące się do języka oraz gramatyki, a ponadto wskazuje nazwy z zakresu ortografii i interpunkcji, fonetyki, fleksji, składni, retoryki, dotyczące słownictwa i semantyki, figur gramatycznych, a także – w mniejszym stopniu – słowotwórstwa. Rzecz jasna nie wszystkie z tych dziedzin należą do gramatyki, a zatem stosowane przez nas sformułowanie „terminologia gramatyczna” jest umowne i obejmuje też szerzej rozumiane terminy z zakresu nauki o języku (por. też pkt 2.1.).

2.1. Działy gramatyki

Jak pisze W. Decyk-Zięba, dawni gramatycy zaliczali do gramatyki trzy główne działy: a) ortografię, która zawierała również wiadomości z fonetyki, b) etymologię, która obejmowała informacje o odmianie, budowie i znaczeniu wyrazów, a także c) składnię. Niektórzy autorzy wyróżniali czwarty dział, czyli prozodię, a więc zasady wierszopisarstwa (zob. Decyk-Zięba 2023: 95). Trotz pod hasłem *grammaire* podaje wyłącznie polski ekwiwalent *gramatyka*, nie wskazuje działów gramatyki. Ich objaśnienia znajdujemy jednak pod następującymi hasłami:

Orthographe [sic!] (*orthographia*) – Pisania nauka, bezbłędne pisanie, ortografia
Étimologie (*etymologia*) – Pochodzenie słowa; słow początki
Sintaxe [sic!] (*syntaxis*) – W *gramatyce*: syntaxis, składanie słów podług reguł
Prosodie (*prosodia*) – W *gramatyce*: prozodyja; nauka o sylab natężaniu i skracaniu.

Jedynie terminy *syntaxis* i *prozodyja* zostały tu opatrzone kwalifikatorem *w gramatyce*. Ponadto etymologia oznacza tu tylko wiedzę o pochodzeniu wyrazów⁹, a nie o ich odmianie, budowie i znaczeniu. Z kolei *ortografia* wprowadzie odnosi się tylko do pisowni, ale mogła obejmować również informacje o wymowie.

2.2. Terminy odnoszące się do języka oraz jego odmian

Pod hasłem *langage* ‘język, mowa’ znajduje się kilka znaczeń ogólnie określających język i mowę, jak np.:

Langage
a) Język, mowa
b) Język, styl, mowa¹⁰.

⁹ W tym znaczeniu termin *etymologia* notowany od II poł. XVI w. (SHTG).

¹⁰ Termin *styl* notowany jest po raz pierwszy przez Trotza.

Ponieważ polskie ekwiwalenty *język*, *mowa* odnoszą się do dwóch znaczeń, dopiero z francuskiej części tego hasła możemy wnioskować, że chodzi tu kolejno o znaczenia, które współcześnie określilibyśmy jako:

- a) język – ‘system znaków służących do porozumiewania się przez członków danego narodu, społeczeństwa’ (zob. USJP);
- b) styl – ‘dobór określonych środków językowych mających konkretne cele i funkcje w komunikacji językowej’ (zob. USJP).

Jeśli chodzi o nazewnictwo związane z geograficznymi odmianami języka, to trzeba podkreślić, że Trotz wprowadza do polskiej wiedzy o języku do dziś stosowany termin *dialekt*:

Dialecte (*dialectus*) – Dialekt; języka, mowy jednegoż narodu różność.

Należy dodać, że wcześniej w polszczyźnie notowano w odniesieniu do łacińskiego terminu *dialectus* terminy: *różność w mowie* (od końca XVI w.), *różność języka* (od I połowy XVII w.), ale nazwa *dialekt* jest poświadczona dopiero u Trotza. Istotne, że termin ten w *Nouveau dictionnaire...* oznacza nie tylko terytorialne odmiany danego języka, lecz także język ogólny (standardowy) całej społeczności mówiących:

Idiome (*idioma*) – *Tylko w uczonych skryptach*: Dialekt, język krajowy.

Ponadto interesujące odpowiedniki polskie zawiera hasło *jargon* ‘żargon’ określające społeczne oraz geograficzne odmiany języka:

Jargon

- a) Rodacka mowa, rodacki język, którym kto z kim umyślnie mówi, aby ich słuchający nie rozumiał
- b) język gruby, dialekt niezrozumiany ludu pospolitego.

W pierwszym znaczeniu termin ten odnosi się do grupy społecznej posługującej się językiem niezrozumiałym dla pozostałych członków wspólnoty. Znaczenie to poświadczane jest w Słowniku Akademii Francuskiej (1694; pod: *jargon*) wraz z cytatem wskazującym m.in. na mowę Cyganów i żebraków. Polskie ekwiwalenty są natomiast zaskakujące, gdyż w późniejszym słowniku Lindego przymiotnik *rodacki* oznacza „krajowy, nieobcy, obywatelski” (SL, t. III, s. 59)¹¹. Z kolei drugie znaczenie, pejoratywnie określające gwary ludowe, zostało najpewniej przejęte ze słownika Furetière’a (1690; pod: *jargon*).

¹¹ W *Mowniku* Trotza brak hasła *rodacki*. Również SPXVII nie notuje.

2.3. Terminy ortograficzne i interpunkcyjne

Terminologia ortograficzna dotyczy głównie znaków diakrytycznych, które przez Trotza nazywane są m.in. *znaczkami*, *akcentami* czy *kreskami*, jak np.:

Accent (*accentus*) – W *francuskiej gramatyce*: kreska, akcent nad literą, na znak, jako ma być wymawiana, położony¹²

Apostrophe (*apostrophus*) – W *gramatyce*: Apostrof, znaczek wyrzuconej litery (') jako *l'Église*.

Warto w tym kontekście zwrócić jeszcze uwagę na Trotzowe ekwiwalenty polskie będące neologizmami pod hasłem *tréma* 'dierea':

Tréma – W *drukarni*: kropkowany; dwiema kropkami znakowany.

Trotz wyraźnie odróżnia *znaczk*i, czyli znaki diakrytyczne, od *znaczków pisarskich*, czyli znaków interpunkcyjnych, o czym świadczą dwa znaczenia wskazane pod hasłem *punctuer*, współcześnie oznaczającym 'stawiać znaki przestankowe; stosować interpunkcję':

Ponctuer

- a) Punktować, kropkować jako literę *i*
- b) Pisarskimi znaczyć znaczkami, jako są *punctum*, *comma*.

Zarówno interpunkcję, jak i znaki interpunkcyjne określa leksykograf nowymi, utworzonymi przez siebie polskimi terminami:

Punctuation – Punktacja; znaczki pisarskie jako *punctum*, *comma* etc.

Trotz obok niektórych nazw znaków interpunkcyjnych podaje również ich postaci graficzne¹³. Oto terminy określające kolejno kropkę, pytajnik, wykrzyknik i przecinek:

Point (*punctum*) – Kropka pisarska; punkt

Point interrogant (*signum interrogationis*) – W *gramatyce*: znaczek pytania (?)

Point admiratif – *Piszqc*: znaczek podziwienia (!)¹⁴

Virgule – Koma, kreska sensa słów oddzielająca.

Trzy pozostałe terminy określają nawiasy, dywiz (zob. przypis 15.) oraz cudzysłów:

Parentèse (sic!) (parenthesis) – W *drukarni* i u *pisarzow*: znak parenthesis ()

¹² Jest to termin wieloznaczny (zob. 2.4.).

¹³ Podobnie przy niektórych diakrytach; zob. wyżej *apostrophe*.

¹⁴ Por. też hasło: „Admiratif – W *gramatyce*: znak podziwienia albo *signum exclamationis* (!)”.

Tiret – W gramatyce: kreska poprzeczna między słowami¹⁵

Onglet – W drukarni: pazurki albo znaczek ten („).

Trotz używa tu nazw już wówczas w polszczyźnie poświadczonych (*punkt, kropka pisarska, koma, kreska* ‘dywiz’) oraz tworzy własne, nowe, trafne terminy (*znaczek pytania, znaczek podziwienia, kreska* ‘przecinek’, *pazurki*). Warto wspomnieć, że francuski wyraz hasłowy *onglet* odnoszący się do cudzysłowu¹⁶ został przejęty od Furetière’a (nie ze wskazanych w przedmowie słowników Akademii Francuskiej czy Richeleta), u którego określa znaczki w formie dwóch przecinków, umieszczane na początku linii, aby zaznaczyć przemowy lub długie cytaty, które nie są częścią utworu (Furetière 1690; pod: *onglet*).

2.4. Terminy fonetyczne

Lipski leksykograf, podobnie jak inni ówczesni autorzy, nie odróżnia wyraźnie liter od głosek, a zatem stosowany przez niego termin pol. *litera* i fr. *lettre* może się odnosić zarówno do zjawisk fonetycznych, jak i ortograficznych, co potwierdza przykładowo nazwa określająca spółgłoskę:

Lettre consonne (*consonans*) – W Gramatyce: litera złożona.

Termin *litera złożona*, nienotowany w innych polskich źródłach, oznacza tu najpewniej – zgodnie z ówczesnymi opisami wymowy – że spółgłoski nie mogły być realizowane bez samogłosek, czyli u Trotza *samobrzmiących liter, samodźwięków*. Typy spółgłosek, które można wyróżnić na podstawie omawianego słownika, to m.in. konsonanty wargowe, gardłowe i zębowe:

Lettre labiale – Litera wargowa, którą wargami wymawiać trzeba

Lettres gutturales – Litery gardłowe, które z gardła wymówić trzeba, jako *chr*.

Dentale – W gramatyce: zębami albo przez zęby się wymawiający¹⁷.

Podkreślmy, że te trzy polskie terminy (*litera wargowa, litery gardłowe, wymawiający się zębami/przez zęby*) odnotowane zostały po raz pierwszy właśnie przez Trotza. Z innych nowych terminów fonetycznych warto wskazać następujące: *samodźwięk* jako jedno z określeń samogłoski, *sylaba długa, sylaba krótka* lub *skrótowa, niemy* [co się nie zawsze wymawia]. Istotne są w tym kontekście również dwa neosemantyzmy pod hasłem *akcent* (wspomnieliśmy wcześniej o akcencie w znaczeniu ‘diakryt’):

¹⁵ We współczesnym francuskim *tiret* oznacza jednak myślnik (por. 2.9.).

¹⁶ Współczesny francuski termin *guillemets* (w l. mn.) używany jest dopiero od początku XIX wieku, pochodzi jakoby od imienia lub nazwiska *Guillaume* ‘Wilhelm’, należącego do drukarza, który miałby taki znak wynaleźć, zastosować (TLFi; pod: *guillemet*).

¹⁷ We francuskiej części hasła odnotowany jest termin: *lettres dentales* dosł. ‘litery zębowe’.

Accent (*accentus*)

- a) Ton w mowie, wymowa¹⁸
- b) Siła, moc, którą mówiący słowom daje; ton, głos, którym w afekcie będący mowi, jako łający, proszący, pochlebiający¹⁹.

2.5. Terminologia morfologiczna

2.5.1. Terminy fleksyjne

Terminologia fleksyjna wydaje nam się dość obszerna, dlatego poprzestaniemy tu na omówieniu jedynie nazw części mowy oraz wybranych kategorii gramatycznych (na przykładzie nazw przypadków).

Wzorem gramatyk łacińskich wyróżniano wówczas 8 części mowy (zob. Decyż-Zięba 2023: 100), co wprawdzie potwierdza również Trotz pod hasłem *oraison* ‘mowa’, ale wskazuje inny ich zestaw. Do tych ośmiu części mowy należą w omawianym słowniku kolejno: *artykuł* (czyli współcześnie *rodzajnik*), *nomen* albo *nazwisko*, *pronomem*, *słowo* albo *verbum*²⁰, dalej: *przysłowie* albo *adverbum*²¹, *prepozycja*, *konjunkcja* i wreszcie *interiekcja*. Leksykograf nie zalicza więc do części mowy imiesłów (zgodnie z tradycją), choć oczywiście odnotowuje ten termin jako „*Participium w gramatyce*”. Należy dodać, że osobno hasłuje też związane z nominami terminy:

Substantif (*substantivum*) – *W gramatyce*: substancywus

Adjectif – *W gramatyce*: słowo przydatne albo *adjectivum*.

Ze wszystkich wskazanych nazw części mowy nowy wydaje się tylko termin *nazwisko* odpowiadający łacińskiemu *nomen*.

Dla porównania, wszystkie terminy określające 8 części mowy w *Mowniku polsko-niemiecko-francuskim* mają wyłącznie polskie nazwy, które są następujące: *artykuł*, *imię*, *namiestnictwo*, *słowo*, *przysłowie*, *przekładanie/przełożenie*, *przyłączanie/złączanie*, *wtrącanie/wtrącenie*. Jak z tego wynika, tylko trzy z wymienionych terminów zostały zawarte również w pierwszych dwóch tomach słownika: *artykuł*, *słowo*, *przysłowie*. Potwierdza to równocześnie obserwację A. Iwanowskiej, która stwierdziła, że między *Mownikiem* a dwoma pierwszymi tomami słownika Trotza występują istotne różnice leksykalne i nie ma tu mowy o prostym przeniesieniu materiału z wcześniej wydanych tomów do *Mownika* (zob. Iwanowska 1994: 253–256, 370–371).

¹⁸ Z przykładów podanych przez Trotz we francuskiej części hasła wynika, że współcześnie moglibyśmy to znaczenie określić jako ‘sposób wypowiedzania wyrazów’ (zob. USJP), np. mówić w jakimś języku z akcentem.

¹⁹ Współcześnie można by to znaczenie określić jako ‘zabarwienie, które nadaje charakter całej wypowiedzi’ (podobnie w USJP).

²⁰ Pod hasłem *verbal* odnotował Trotz m.in. nowy termin pol. *werbalny* ‘czasownikowy’.

²¹ U Trotz po raz pierwszy w języku polskim poświadczono są terminy: *adwerbialny* (pod hasłem: *adverbial*), *adwerbialnie* (pod: *adverbialement*).

Przechodzimy do omówienia nazw przypadków, czyli u Trotza „kazusów gramatyckich” (pod hasłem: *cas*). Autor słownika notuje francuskie nazwy przypadków i ich odpowiedniki w języku niemieckim i polskim. Należy przy tym zaznaczyć, że deklinacja nominalna zanika w języku francuskim po XIII wieku, pojęcie przypadku gramatycznego nie odnosi się w rzeczywistości do języka francuskiego, ale do łaciny i – w wypadku omawianego słownika – także do polszczyzny. I tak po francuskich wyrazach hasłowych następuje najczęściej odpowiednik łaciński, uzupełniający opisy termin polski, np.

Nominatif (*nominativus*) – W gramatyce: mianujący, mianowaniu służący kształt słowa

Accusatif – W gramatyce *Accusativus* albo skarżący; obwinianiu, oskarżaniu służący

Ablatif – Biorący, odbieraniu służący *casus ablativus* w gramatyce

Instrumental (*instrumentalis*) – W polskiej gramatyce: naczynny, czym albo kiem znaczący.

Przy niektórych nazwach wskazany jest kolejny numer łacińskiego przypadku:

Génitif (*genitivus*) – Drugi kasus w gramatyce, rodzący, rodowi służący

Datif (*dativus*) – Dający albo dawaniu służący, to jest trzeci kasus w Gramatyce.

Istotne, że przypadek zwany jest też przez Trotza *spadkiem*; informację tę znajdujemy pod hasłem:

Vocatif – W gramatyce: *Vocativus*, spadek wołający.

Warto dodać, że niektóre z wymienionych polskich określeń przypadków zostały wcześniej poświadczone przez Knapiusza (1643; pierwsze wydanie: 1621), jak np. „Obwinianiu, oskarżaniu służący” w odniesieniu do akuzatiwu (zob. SHTG).

2.5.2. Terminy słowotwórcze

W dawnych gramatykach wyrazy dzielono ze względu na ich budowę (łac. *figura*) na proste i złożone (*simplicia* i *composita*), a z uwagi na ich pochodzenie (łac. *species*) – na pierwotne i pochodne (*primitiva* i *derivativa*) (zob. Jefimow 1970: 131). Ślady tych podziałów odnajdujemy w kilku hasłach Trotza. I tak pod wyrazem hasłowym opisującym literę *S* czytamy – w odniesieniu do budowy wyrazów – że „litera *s* brzmi jako nasze *z*, gdy ma *vocalem* przed sobą i za sobą, jako [...] *maison*; w słowach składanych, których *simplicia* albo się na *s* nie zaczynają, albo nie są utarte, jako *reserver*” [podkreśl. – A.B., M.J.]. Łaciński termin *simplicia* nie ma tu polskiego odpowiednika. Z kolei z pochodzeniem wyrazów wiążą się następujące hasła:

Primitif (*primitivus*) – W gramatyce: początkowy; z którego słowo pochodzi

Dérivé (*derivatum*) – W gramatyce (sic!) słowo od drugiego pochodzące.

2.6. Terminologia składniowa i retoryczna

Terminologia składniowa dotyczyła wówczas głównie związków syntaktycznych między wyrazami, natomiast budową zdań zajmowano się w niewielkim stopniu²². Ponadto „treści z zakresu składni zdania były rozdzielone między syntaxis a retorykę” (Decyk-Zięba 2023: 109). Znajduje to odzwierciedlenie w omawianym słowniku, w którym co prawda terminów tego typu nie jest dużo, ale ich zakres obejmuje kilka następujących aspektów:

a) zdanie i jego typy (twierdzące, przeczące, pytające)

Phrase (*phrasis*) – Frases, mowy kształt

Proposition (*propositio*) – Propozycja, założenie albo grunt rzeczy, o której kto ma mówić

Afirmation [sic!] (*affirmatio*) – W logice: propozycja twierdząca (...)

Négative (*negativa*) – Zdanie niezezwalające na co; negatywa

Interrogation (*interrogatio*) – Interogacja, krasomowskie pytanie

b) związki zgody i rzędu

Convenir (*convenire*) – W gramatyce: zgadzać się; stojeć w równym kazusie, w rownej liczbie etc.

Apposition (*appositio*) – W gramatyce: Położenie dwóch substancywuszow [sic!] w jednymże kazusie

Régime (*regimen*) – W gramatyce: ściąganie się konstrukcyi słowa jednego na słowo drugie

Régir – W gramatyce: brać, mieć kazus jaki

c) części zdania

Membre (*membrum*) – W krasomowskiej nauce: członek w mowie, w periodzie

Sujet – W Logice: *subiectum*, albo rzecz do argumentu wzięta

Attribut (*attributum*) – W Logice: *praedicatum* albo rzecz do tej przydana, o której jest mowa; przykład, jako w propozycyi: *Bog jest sprawiedliwy*, słowo *Bog* jest *Subjectum* [sic!] a *sprawiedliwy* *Praedicatum*

d) okresy retoryczne

Jak wykazała Anna Wierzbicka, termin *okres retoryczny* jest niejednoznaczny, ma – począwszy od starożytności – wiele rozbieżnych definicji (zob. Wierzbicka 1961: 125–127). Nie wnikając w zagadnienia szczegółowe, stwierdzimy jedynie, że okres retoryczny to połączone z sobą zdania złożone, które są spójne semantycznie (stanowią myślową jedność), przy czym istotny jest fakt, że „dopiero ostatnie słowo okresu pozwala zrozumieć całość” (Wierzbicka 1961: 127). Dla okresów retorycz-

²² Podobnie np. w XVII-wiecznych gramatykach polszczyzny (zob. Jefimow 1970: 153–154, 172).

nych istotne są zatem zarówno aspekty formalne (składniowe), jak i semantyczne. Ze słownika Trotza możemy w tym kontekście wskazać następujące hasła:

Période (*periodus*) – *W krasomowskiej nauce*: period, okrągłość, okrążenie gładkie mowy
Périodique (*periodicus*) – Okrągły, periodyczny, o mowie.

Biorąc pod uwagę wskazane powyżej terminy składniowe (w tym retoryczne), możemy zauważyć, że Trotz używa kwalifikatora w *gramatyce* w odniesieniu do wszystkich pojęć określających związki zgody i rzędu. W wypadku niektórych pozostałych pojęć stosuje on kwalifikatory w *logice* (np. *sujet* ‘podmiot’, *attribut* ‘orzecznik’), a także w *krasomówskiej nauce* (np. *membre* ‘część zdania’, *période* ‘okres zdaniowy’), innych z kolei wcale nie kwalifikuje (np. *phrase*, *proposition* ‘zdanie’). Wynika z tego, że zjawiska składniowe sytuowano między nauką o języku a logiką i retoryką. Jak można zauważyć, wśród tych terminów znajduje się sporo łacinyzmów, np. *frases*, *negatywa*, *interogacyja*, *kazus*. Z nowych terminów warto tu dla przykładu wymienić następujące: *propozycja*, *członek* ‘część zdania’, *okrągłość*, *periodyczny*.

2.7. Figury gramatyczne

W. Decyk-Zięba pisze, że objaśnianie zmian językowych (np. fonicznych) za pomocą figur gramatycznych zostało przejęte z prozodii łacińskiej i ma długą tradycję, por. np. w *gramatyce* P. Statoriusa-Stojeńskiego czy w słowniku G. Knapiusza (zob. Decyk-Zięba 2020: 64). Piotr Sorbet, wskazując z perspektywy językoznawstwa ogólnego możliwe typy zmian fonicznych, stwierdza, że polegają one na utracie głosek lub sylab w zależności od ich pozycji w wyrazie (w nagłosie – *afereza*, w śródgłosie – *synkopa*, w wygłosie – *apokopa*) lub – odwrotnie – na wstawieniu etymologicznie nieumotywowanej głoski lub sylaby (w nagłosie – *proteza*, w śródgłosie – *epenteza*, w wygłosie – *paragoga*) (zob. Sorbet 2015: 14–15). W słowniku Trotza odnaleźliśmy wiele francuskich nazw figur, które po polsku objaśniane są opisowo, jak np.²³:

Sincope (*syncope*) – *W gramatyce*: wyrzucenie litery albo sylaby ze środka słowa
Paragoge (*paragoge*) – *W gramatyce*: przydanie sylaby do słowa.

Natomiast samą figurę gramatyczną objaśnia leksykograf następująco:

Figure (*figura*) – *W gramatyce*: kształt mowienia od reguł zwyczajnych stroniący²⁴.

²³ Pomijamy tu figury odnoszące się u Trotza do zmian innych niż foniczne.

²⁴ We francuskiej części tego hasła czytamy, że „les ellipses et les sinopes sont des figures de grammaire” [‘elipsy i synkopy należą do figur gramatycznych’].

2.8. Terminologia dotycząca leksyki i semantyki

Nazwy z tego zakresu wskazują m.in. na kwestie znaczenia (dosłowne i metaforyczne), na określoną grupę wyrazów (np. onomatopeje), relacje semantyczne między wyrazami (np. synonimy), stylistyczne aspekty użycia wyrazów (por. *słowo sprośne*). Niektóre z tych terminów Trotz poprzedza kwalifikatorem *w gramatyce* (przypomnijmy, że znaczenie wyrazów zaliczano dawniej do etymologii będącej jedną z części gramatyki; por. 2.1.). Oto kilka przykładowych haseł:

- Signification (*significatio*) – *W gramatyce*: sens, sygnifikacja, rozumienie słowa
- Sens literal – Sens literalny, wyrozumienie literalne [pod hasłem: *littéral*]
- Propre (*proprius*) – własny, niefiguralny, o słowach i sygnifikacjach
- Métaphorique (*metaphoricus*) – Metaforyczny, niewłasny, figuralny
- Métaphore (*metaphora*) – Metafora; mowa niewłasna; przenoszenie słowa z własnego znaczenia na inny sens
- Onomatopée (*onomatopoeia*) – *W gramatyce*: słowo głoś albo dźwięk rzeczy wyrażające
- Sinonime [sic!] (*synonymus*) – *W gramatyce o słowach*: równy, równego sensu
- Mot gras – Słowo sprośne [pod hasłem: *mot*].

Należy tu zwrócić uwagę zwłaszcza na terminy: *sens literalny*, *metafora*, *metaforyczny*, *figuralny*, *niefiguralny*, *mowa niewłasna*, notowane w tej formie przez Trotz najpewniej po raz pierwszy na gruncie polskim.

2.9. Terminy rzadkie lub nieściśle

Wskazemy wreszcie kilka przykładów terminów rzadkich lub nieściśle, ale jednocześnie wartych uwagi:

a) *moeuf* ‘tryb’

Trotz, obok terminu *mode* ‘tryb’, notuje także rzadką francuską nazwę *moeuf* z objaśnieniem: „*Modus* w koniugacjach gramatycznych”. Termin gramatyczny *moeuf* poświadczony jest w tym znaczeniu przez Furetière’a (1690; pod: *moeuf*). Późniejszy słownik Littré precyzuje, że termin ten był używany już w XIV wieku (Littré 1873–1877; pod: *moeuf*).

b) *aoriste* ‘aoryst’

Pod hasłem *aoriste* Trotz notuje: „*W Polskiej i Greckiej Gramatyce*: czas przeszły niewyraźny, jako *widziawszy*, *widząc*”. We francuskiej części hasła doprecyzowuje on: „*Les Grecs et les Polonois ont deux Aoristes; l’Aoriste polonois premier se termine en qc et le second en wszy ou szy*” [‘Grecy i Polacy mają dwa aorysty, w polskim aoryst pierwszy kończy się na *qc*, a drugi na *wszy* lub *szy*’]. Lipski leksykograf jako przykłady aorystu w języku polskim podaje zatem formy imiesłów przysłówkowych, współczesnego i uprzedniego. Wcześniej na gruncie polskim termin *aoryst* w odniesieniu do imiesłów, ale tylko uprzednich, stoso-

wał Mikołaj Volckmar w *Compendium linguae Polonicae...* z 1594 r. (zob. Czarski 2014). Wyraz hasłowy *aoriste* nie figuruje w słowniku Furetière'a ani Richeleta. Z kolei pierwsze wydanie słownika Akademii Francuskiej (1694) podaje *aoriste* jako termin gramatyczny oznaczający 'nieokreślony' w odniesieniu do form czasownikowych czasu przeszłego; hasło to zawiera także informację, że w języku greckim istnieją dwa aorysty, a w języku francuskim nazywa się aorystem czas przeszły prosty (dzisiaj określane mianem *passé simple*). Z pewnością Trotz skorzystał więc w tym wypadku ze słownika Akademii, ale – pisząc o polskich imiesłowach przysłówkowych jako o aorystach – inspirował się najpewniej gramatyką Volckmara.

c) *manger* – tu: 'elidować'

Zaskakujący może być fakt, że pod hasłem *manger* 'jeść' znajdujemy w *Nouveau dictionnaire...* znaczenie odnoszące się do gramatyki (ale bez kwalifikatora): „połykać słowa; nie wymawiać dobrze słów”. Kwalifikator w *gramatyce* figuruje natomiast w podhasle *se manger*, które objaśniane jest jako „nie wymawiać się, jako literka”. We francuskiej części tego podhasła zawarta jest informacja: „voyelle qui se mange devant une autre voyelle” [dosł. 'samogłoska, która się zjada przed inną samogłoską'], co opisuje fakt określane we francuskim mianem elizji (*élision*). Użycie *manger* jako terminu gramatycznego w tym znaczeniu figuruje w słowniku Furetière'a: „faire une élision, ne pas prononcer quelque lettre” ['elidować (dosł. robić elizję), nie wymawiać jakiejś głoski']. W *Mowniku* pod hasłem *niknę* francuskie ekwiwalenty (w tym *se manger* w omawianym znaczeniu) zostały opatrzone kwalifikatorem *Gramm.*: „(...) se manger, ne se prononcer pas” ['znikać, nie wymawiać się'], a odpowiadający im w polskiej części przykład jest następujący: „w francuskich słowach wiele liter niknie”. Podobnie pod hasłem *niknienie* wskazane zostały w *Mowniku* odpowiedniki odnoszące się do tego zjawiska: „élision, retranchement d'une lettre” ['elizja, usunięcie głoski']. Również pod *wymijam* odnotował Trotz francuskie terminy gramatyczne dotyczące elizji: „manger, passer, omettre une lettre dans la prononciation” [dosł. 'zjadać, opuszczać, pomijać głoskę w wymowie'], którym odpowiada taki przykład polski: „w języku francuskim literę *h* często wymijać trzeba, żadnego mu nie dając brzmienia”.

d) *réciproque* – tu: 'zwrotny'

We współczesnym języku francuskim termin *verbe réfléchi* oznacza czasowniki zwrotne, zaś *verbe réciproque* – wzajemnie zwrotne. U Trotz nazwa *réciproque* (*reciprocus*) objaśniona jest opisowo jako „ściągający się na się samego jako *verbum*”, oznacza więc czasownik zwrotny. Z kolei termin *verbe réfléchi* (pod wyrazem hasłowym *réfléchi*) określa leksykograf wyłącznie po łacinie jako *verbum reciprocum* (brak polskich ekwiwalentów). Trotz traktuje więc te dwie nazwy

jako synonimy. *Réciproque* w znaczeniu ‘wzajemny’ w odniesieniu do czasowników i zaimków figuruje jako termin gramatyczny u Furetière’a. Natomiast Richelet oraz Słownik Akademii nie łączą przymiotnika *réciproque* z terminologią gramatyczną. Wyraz *réfléchi* we wspomnianych francuskich słownikach XVII-wiecznych nie jest notowany w znaczeniu gramatycznym. Wynika z tego, że Trotz, opracowując terminy *verbe réfléchi* oraz *verbe réciproque*, nie skorzystał ze wskazanych źródeł.

e) *indéfini* ‘nieokreślony’

Jednym z podhasła w artykule *indéfini* jest u Trotza:

Article indéfini – W francuskiej gramatyce: artykuł nieokreślony, jako są *du, de la*.

O ile sam polski termin gramatyczny „artykuł nieokreślony” został przez Trotza przetłumaczony poprawnie, o tyle podane przezeń przykłady są ze współczesnej perspektywy błędne, gdyż nie odnoszą się do rodzajnika nieokreślonego, lecz częściowego (*article partitif*) złożonego z przyimka i rodzajnika określonego. W słownikach Furetière’a i Richeleta pod hasłem *indéfini* nie ma odniesienia do gramatyki. Słownik Akademii Francuskiej z 1694 r. notuje jako termin gramatyczny wyłącznie *prétérit indéfini* zwany inaczej *aoriste* (zob. 2.9.b.), dzisiaj określany jako *passé simple*. Pod hasłem *article* w żadnym z trzech wymienionych francuskich słowników jednojęzycznych nie jest wspomniany ani termin *article indéfini*, ani *article partitif*.

f) *tiret* – współcześnie: ‘myślnik’

Jak wspomnieliśmy (2.3.), Trotz notuje termin *tiret*, kwalifikując go jako wyraz gramatyczny, w ówczesnym znaczeniu ‘dywiz’ („kreska poprzeczna między słowami”), na co wskazują przykłady zamieszczone we francuskiej części hasła, np. *vous ferez-vous..., a-t-il*. Znaczenie to poświadczone jest w słownikach Richeleta i Furetière’a; obaj ci leksykografowie zaznaczają także, iż drukarze nazywają ten znak *division* ‘dywiz’ (w obydwu dziełach pod hasłem: *tiret*). Natomiast w dzisiejszej terminologii francuskiej *tiret* to myślnik, a dywiz to *trait d’union*, czyli ‘kreska łącząca’. Oba znaki należą do interpunkcji (Riegel i in. 1998: 97).

3. PODSUMOWANIE

Na koniec chcielibyśmy postawić hipotezę, że dwa pierwsze tomy dykjonarza Trotza zawierają więcej terminów gramatycznych (czy, szerzej, dotyczących nauki o języku) niż tom III, czyli *Mownik*. Przykładowo ze wskazanych przez nas w niniejszym artykule określań w *Mowniku* nie ma nazw takich, jak:

adwerbialny	pazurki
adwerbialnie	propozycja
dialekt	punktacja
dwie kropelki	punktować
figurowy	rodacka mowa
kreska 'przecinek'	rodacki język
kropkować	sens literalny
kropkowany	styl
litera wargowa	sylaba długa
litera złożona	sylaba krótka
litery gardłowe	sylaba skrócona
metafora	werbalny
metaforyczny	wymawiający się zębami/przez zęby
nazwisko 'nomen'	znaczek podziwienia
niedeklinujący się	znaczek pytania
niefigurowy	znaczkę pisarskie
niemy	znakowany
odmiana 'deklinacja i koniugacja'	

Przechodząc do konkluzji, pragniemy podkreślić, że tomy I oraz II słownika Trotza wydają nam się ważnym, ale niedocenianym źródłem wiedzy o dawnej polskiej terminologii gramatycznej. Z jednej strony obserwujemy wprawdzie duże przywiązanie Trotza do terminologii łacińskiej, znanej z wielowiekowej obecności łaciny w Polsce i Europie, ale z drugiej zauważamy, że swobodnie tworzy on swoje własne terminy polskie. Zna i stosuje też oczywiście dotychczasową terminologię. Proponując polskie odpowiedniki francuskich haseł, właściwie objaśnia nazwy francuskie, których źródłem w dużej mierze również była łacina. Zaskakiwać może fakt, że w zasadzie nie obserwujemy żadnego wpływu języka francuskiego na polską terminologię poświadczoną przez Trotza. Leksykograf korzysta ze słowników francuskich wskazanych w przedmowie, a ponadto terminy gramatyczne przejmuje też, jak się zorientowaliśmy, od Furetière'a (1690). Uważamy, że spośród XVIII-wiecznych słowników wielojęzycznych dykcyjnarz Trotza jest dziełem najnowocześniejszym i pod wieloma względami zasługuje na uwagę.

Bibliografia

Słowniki

- DAF – Académie française. 1694. *Dictionnaire de l'Académie française...*, t. 1–2. Paris: Veuve de J.B. Coignard. Online: <https://www.dictionnaire-academie.fr/>.
- Furetière, A. 1690. *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots français...*, t. 1–3. La Haye: A. et R. Leers (słownik dostępny na płycie CD «Grand Atelier de la langue française», wydanej przez wydawnictwo Redon w roku 2001).

- Littre, E. 1873–1877. *Dictionnaire de la langue française*, t. 1–3, wyd. 2. Paris: Hachette. Online: <https://www.littre.org/>.
- Richelet, P. 1680. *Dictionnaire françois contenant les mots et les choses...* Genève: J.-H. Widerhold (słownik dostępny na płycie CD «Grand Atelier de la langue française», wydanej przez wydawnictwo Redon w roku 2001).
- SHTG – Decyk-Zięba, W., Stąpor, I. red. 2018–2024. *Słownik historyczny terminów gramatycznych*. Online: <https://shtg.uw.edu.pl/user/home> [dostęp: 19.02.2024].
- SL – Linde, S.B. 1807–1814. *Słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SPXVII – Gruszczyński W. red. *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*. Online: <https://sxvii.pl/>.
- TLFi – *Trésor de la Langue Française informatisé*. Online: <http://atilf.atilf.fr/>.
- Trotz, M.A. 1744–1747. *Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois...*, t. 1–2. Leipzig: J.F. Gleditsch. Online: t. 1 [<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7128>], t. 2 [<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7136>].
- Trotz, M.A. 1764. *Nowy dykjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski...* [t. 3]. Leipzig: J.F. Gleditsch. Online: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7138>.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Opracowania

- Decyk-Zięba, W. 2020. O kształtowaniu się polskiej terminologii gramatycznej. *Poradnik Językowy* 5, s. 60–75.
- Decyk-Zięba, W. 2023. Dawne nomenklatory gramatyczne jako źródło wiedzy o gramatyce. *Poradnik Językowy* 10, s. 94–114.
- Czarski, B. 2014. *Mikołaj Volckmar „Compendium linguae Polonicae...”*. W: *Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego*, red. W. Decyk-Zięba i in. Online: <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/169>.
- Iwanowska, A. 1989–1990. Troc czy Trotz? (część 1–2). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 25 (cz. 1, 1989), s. 17–29; 26 (cz. 2, 1990), s. 25–39.
- Iwanowska, A. 1994. *Michał Abraham Troc (ok. 1703–1769): edytor – leksykograf – tłumacz*. Gdańsk [niepublikowana praca doktorska napisana w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego].
- Jefimow, R. 1970. *Z dziejów języka polskiego w Gdańsku. Stan wiedzy o polszczyźnie w XVII wieku*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- Koronczewski, A. 1961. *Polska terminologia gramatyczna*. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Riegel, M. i in. 1998. *Grammaire méthodique du français*, ed. 4. Paris: Presses Universitaires de France.
- Sorbet, P. 2015. *Próba klasyfikacji zmian paragogenicznych w językach romańskich*. W: *Badania diachroniczne w Polsce*, red. D. Lipiński, K.T. Witczak, s. 13–22. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wierzbicka, A. 1961. Okres retoryczny a ogólne tendencje składni szesnastowiecznej. *Pamiętnik Literacki* 52 (1), s. 125–138.

***Grammatical terminology in Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois...
by M.A. Trotz (1744, 1747)***

Summary

The paper examines French and Polish terms related to language study (grammar) recorded in the first two volumes of Trotz's dictionary, previously unexplored in the literature on the subject. The analysis covered names related to language in general, its varieties, and grammar, in addition to terms regarding orthography, punctuation, phonetics, inflection, word formation, syntax, rhetoric, grammatical figures, lexis, and semantics. Several particularly noteworthy names (rare or obscure) are also discussed. Although the authors have observed Trotz's strong attachment to Latin terminology, his unhampered creation of his own Polish terms (while also using the existing terminology) has also been noted. The article also posits that the first two volumes of Trotz's dictionary contain more terms than volume III, i.e., *Mownik*.

Keywords: terminology – grammar – language study – Polish language – French language – dictionaries – Trotz.

Trans. Marta Falkowska